

ORGANIZOVANI KRIMINAL: PREVENTIVNI PRISTUP

APSTRAKT

Organizovani kriminal kao negativna pojava u društvu je svakako problem države i njenih službi. Za efikasno suprotstavljanje organizovanom kriminalu osnovni preduslov je poznavanje uslova ili okolnosti koji doprinose njegovom postojanju i delovanju. Zato je vrlo značajno odrediti najvažnije kriminogene faktore koji pospešuju organizovanu kriminalnu delatnost na prostorima određene države. U radu, pored opštih razmatranja o pojmu i prevenciji, posebna pažnja je ukazana na faktore koji mogu različito uticati na ispoljavanje organizovanog kriminala. Navedeni faktori i predstavljaju solidnu osnovu za dalju operacionalizaciju u cilju utvrđivanja mogućnosti ispoljavanja organizovanog kriminala. Njihovo valjano utvrđivanje je od posebnog značaja jer imaju široku upotrebu, a prvenstveno u preventivnom suprotstavljanju organizovanom kriminalu. Međutim, dinamika i prilagodljivost organizovanog kriminala društvenim promenama zahteva stalno praćenje i inoviranje postojećih faktora, u cilju objektivnije spoznaje uticaja na ispoljavanje i delovanje organizovanog kriminala.

Ključne reči: organizovani kriminal, prevencija, faktori (prediktori), sprovođenje zakona, izvršna vlast.

UKRATKO O POJMU ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Delatnost organizovanog kriminala karakteriše sistematsko, plansko i dugotrajno vršenje krivičnih dela. U tom kontekstu organizovani kriminal deluje kao dugotrajni poduhvat koji se racionalno obavlja radi stvaranja profita, različitih kriminalnih aktivnosti koje teže ka dobročinstvima i uslugama za kojima postoji velika potražnja javnosti, ali su nelegalnog karaktera.²

¹ Branislav Milosavljević, istraživač u Institutu za strategijska istraživanja, Ministarstva odbrane Republike Srbije. E-pošta: branislav.milosavljevic@mod.gov.rs. Tekst je nastao kao rezultat rada na projektu „Identifikovanje savremenih asimetričnih formi ugrožavanja bezbednosti”, koji realizuje Institut za strategijska istraživanja.

² Jay Albanese, *Organized Crime in Our Times*, Anderson Publishing Co, Cincinnati, 2004, pp. 4-5.

Potpunija definicija organizovanog kriminala određuje ovaj fenomen kao neideološko udruženje jednog broja lica, koja među sobom ostvaruju vrlo bliske društvene interakcije, organizovano na hijerarhijskoj osnovi, od najmanje tri nivoa (ranga), u cilju obezbeđenja profita i moći, zahvaljujući učešću u nezakonitim i zakonitim aktivnostima. Položaj u hijerarhiji i pozicije funkcionalne specijalizacije moraju da budu prenesene (preuzete) na osnovu srodstva ili prijateljstva ili racionalno prenesene (proverene), s obzirom na veštinu onoga kome se određena pozicija dodeljuje. Stalnost članstva se podrazumeva, a članstvo nastoji da očuva integritet svog udruženja i aktivnosti u skladu sa ciljevima organizacije. Izbegava se konkurencija i nastoji da se ostvari potpuna kontrola u određenoj nelegalnoj delatnosti i na određenom prostoru. Organizacija je voljna da upotrebi nasilje ili da se služi podmićivanjem radi ostvarenja postavljenih ciljeva. Nasilje se koristi i radi obezbeđenja discipline pripadnika kriminalne organizacije. Članstvo je restriktivnog karaktera, mada neki članovi mogu da budu uključeni u aktivnosti u izuzetnim situacijama. Postoje eksplicitna pravila, verbalna ili pisana čija se primena obezbeđuje pretnjom određenim sankcijama, što uključuje i ubistva.³

Na nivou Evropske unije, organizovani kriminal je definisan na drugačiji način korišćenjem obaveznih i fakultativnih kriterijuma. Tako su pod obaveznim kriterijumom svrstani: saradnja najmanje tri lica, saradnja tih lica u dužem vremenskom periodu ili u određenom trajanju, vršenje teških oblika krivičnih dela i ostvarivanje dobiti i (ili) moći kao cilj udruženog kriminalnog delovanja. U fakultativne kriterijume spadaju: konkretni zadaci ili uloga svakog člana kriminalnog udruženja, postojanje nekog oblika interne discipline ili kontrole, primena sile ili drugih pogodnih sredstava radi zastrašivanja, uticaj na politiku, sredstva javnog informisanja, javnu upravu i agencije za sprovođenje zakona, korišćenje komercijalnih ili poslovnih struktura, uključenost u pranje novca i delovanje na međunarodnom nivou. Kada se u konkretnom slučaju govori o organizovanom kriminalu, onda se radi o identifikovanju najmanje šest od ponuđenih kriterijuma, pri čemu se podrazumeva prisustvo obaveznih kriterijuma. Pored toga, treba napomenuti da su navedeni kriterijumi ugrađeni i u određivanje organizovanog kriminala u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Republike Srbije.⁴

I pored velikog broja određenja ovog fenomena, možemo uočiti dva pristupa. Prvi pristup, koji je ujedno i obuhvatniji, izjednačava organizovani kriminal sa bilo

³ Howard Abadinsky, *Organized crime*, 3rd edition, Nelson-Hall, Chicago, 1990, pp. 1–6.

⁴ Videti: Council of the European Union Act 6204/2/97, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0232&from=EN>, 26/06/2016; „Krivični zakonik Republike Srbije”, *Službeni list RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispravke 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

kojim oblikom organizovanja u izvršenju krivičnih dela radi pribavljanja protivpravne imovinske koristi. Drugi pristup, znatno uže određuje ovaj pojam jer njegovi zagovornici pored organizacijskog elementa, smatraju da organizovani kriminal mora da obuhvata karakteristike kriminalne organizacije, njegovu strukturu i način funkcionisanja. To je ujedno uži pristup jer pojam organizovanog kriminala, pored organizacijskog elementa, mora da obuhvata i neke druge kvalifikatorne okolnosti.⁵ Na osnovu sintetizacije definicija ovog pojma, organizovani kriminal se definiše kao „trajan kriminalni poduhvat koji se racionalno realizuje u cilju sticanja profita na nelegalan način i za zadovoljenje određenih potreba društva (prostitucija, kockanje, zelenaštvo, i slično), a njegov kontinuitet delovanja se ostvaruje upotrebom sile, pretnjama, kontrolom monopola i (ili) korupcijom javnih službenika”.⁶

U osnovi, organizovani kriminal obuhvata širok spektar kriminalne aktivnosti i podrazumeva zločinačko ponašanje svojstveno organizacijama koje su danas znatno sofisticiranije, prvenstveno zbog upotrebe novih tehnologija pomoću kojih je moguće lakše ugroziti sigurnost ljudi, prodreti u različite slojeve civilnog društva, te uzrokovati nasilje, strah i nepravdu. Složena priroda političkog, ekonomskog i tehnološkog odnosa modernog doba umnogome doprinosi proliferaciji organiziranog kriminala. Međutim, i pored različitog pristupa u definisanju organizovanog kriminala, postignut je konsenzus o primarnim elementima kao što su: postojanje trajne kriminalne organizacije, racionalno kriminalno delovanje, sticanje profita kao krajnji cilj kriminalnog delovanja i korišćenje sile ili pretnji i pribegavanje korupciji radi realizovanja ciljeva i očuvanja imuniteta od primene zakona.⁷

PREVENCIJA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Sa etimološkog aspekta pojam prevencija potiče od latinske reči *praeventio* i označava sprečavanje, predupređivanje. Prefiks *pre* u suštini označava prevremenu reakciju pre manifestacije (ispoljavanja) određene neželjene pojave. U načelu prevencija sadrži planske i organizovane radnje i postupke kojima se nastoji potpuno ili delimično ukloniti nastanak i uticaj neželjenih pojava. Sa aspekta kriminaliteta, prevencija obuhvata određene mere kojima se smanjuje ili na drugi način doprinosi kvantitativnom i kvalitativnom smanjenju kriminaliteta i osećaja nesigurnosti

⁵ Darko Marinković, *Suzbijanje organizovanog kriminala: specijalne istražne metode*, Prometej, Novi Sad, 2010, str. 19.

⁶ Jay Albanese, “North American Organised Crime”, *Global Crime*, Vol. 6, No. 1, February 2004, p. 10.

⁷ Jay Albanese, “The Causes of Organized Crime: Do Criminals Organize Around Opportunities for Crime or Do Criminal Opportunities Create New Offenders?”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Thousand Oaks, 2000, p. 413.

građana, bilo kroz direktno odvrćanje od kriminalnih aktivnosti ili kroz politiku i intervencije osmišljene u cilju smanjenja potencijala za kriminal i uzroke kriminaliteta. Navedeno određenje prevencije podrazumeva da se u realizaciju nabrojanih aktivnosti uključuje rad vlade, nadležnih državnih organa, organa lokalnih vlasti, civilnog sektora, naučne i šire javnosti, kao i podrška medija”.⁸

Pored toga, primarni cilj prevencije podrazumeva utvrđivanje najefektivnijih metoda i sredstava u sprečavanju krivičnih dela, a njeni dopunski ciljevi su dosta široki i obuhvataju od utvrđivanja prednosti i nedostataka postojećih preventivnih metoda i sredstava i njihovo usavršavanje, objašnjenje uticaja preventivnih metoda i sredstava na kriminal, viktimizaciju i strah od zločina kod građana, do utvrđivanja aktuelnih problema koji umanjuju efektivnost sistema prevencije kriminala i pronalaženje mogućnosti za njihovo prevazilaženje. Uopšteno posmatrajući, prevencija pretpostavlja upotrebu svih mera i sredstava za mobilizaciju pojedinaca, društvenih grupa, organizacija i institucija, usmerenih na sprečavanje pojava koje nisu u skladu sa proklamovanim pozitivnim normama, a koje po svojoj suštini nanose štetu pojedincima, društvenim grupama ili društvu u celini.⁹ Osnovna ideja vodilja korišćenja prevencije je u tome da je opravdanije i racionalnije preduzeti mere sprečavanja nastupanja kriminalne radnje i posledica, nego preduzimati represivne mere nakon nastupanja kriminalne delatnosti.

Prevencija je po svom obimu sveobuhvatnija i šira od represije, ali manje popularna jer njeni rezultati nisu toliko vidljivi, a mogu biti uočljivi nakon izvesnog, neretko i višegodišnjeg perioda. Na osnovu analize određenja pojma prevencije možemo uočiti da je njena suština u sprečavanju nastanka kriminalnih dela, što ujedno predstavlja osnovni problem koji treba razrešiti u cilju postizanja efikasnosti prevencije. U tom smislu, prevencija se nameće kao rešenje u vidu aktivnosti usmerenih na neutralisanje uslova i uzroka koji stvaraju i podstiču ispoljavanje delovanja organizovanog kriminala. Ukoliko želimo da sprečimo pojavu organizovanog kriminala na određenom prostoru, moramo raspolagati objektivnom procenom, koja će predvideti njegovo ispoljavanje. Međutim, to nije nimalo jednostavno jer ne postoji univerzalna matrica po kojoj se organizovani kriminal ispoljava, ali i zbog velikog broja faktora koji utiču na njegove oblike delovanja. Ipak, ostaje mogućnost da se otkriju izvesne pravilnosti koje nemaju karakter društvenih zakonitosti, već su probalističkog karaktera, odnosno manje-više verovatne. Da bi prevencija bila uspešna, ona se mora planirati i planski usmeravati

⁸ Odlukom Saveta EU od 2001. godine osnovana je Evropska mreža za prevenciju kriminaliteta (EUCPN), <http://eucpn.org/>, 03/07/2016.

⁹ Vladimir Krivokapić, *Prevencija kriminaliteta*, Policijska akademija, Beograd, 2002, str. 37.

u preventivnoj praksi i povezati sa drugim društvenim i ekonomskim programima razvoja. Skoro je nezamislivo pravilno i uspešno funkcionisanje sistema prevencije ako se ne zasniva na kompleksnom planiranju i usmeravanju na osnovu prethodnih naučnih prognoza i analiza.¹⁰

Prilikom prognoziranja kriminala treba imati u vidu mogućnost predviđanja zločina kao individualnog kriminalnog ponašanja, i prognostike kriminaliteta kao masovne pojave na određenom prostoru i vremenu. Objektivno predviđanje zasniva se na dve pretpostavke: 1) na dobroj identifikaciji faktora predviđanja (prediktori) i kriterijuma validnosti predviđanja; i 2) da je na pravi način određen period za koji se predviđanje vrši. Prediktori predstavljaju varijable čije proučavanje i praćenje omogućava da predvidimo buduće ispoljavanje organizovanog kriminala, a njihovo definisanje i merenje su najvažniji u prognozi. Zbog značaja koji imaju prediktori moraju biti izabrani u skladu sa odgovarajućim teorijskim konceptom, a informacije na kojima se zasnivaju moraju biti tačne i objektivne.¹¹

PREDIKTORI (FAKTORI) ISPOLJAVANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Analiza aktuelnih trendova organizovanog kriminala omogućava identifikovanje ključnih faktora koji doprinose ispoljavanju organizovanog kriminala. Brojni su faktori koji doprinose razvoju organizovanog kriminala kako na području pojedinih država, tako i na širim područjima. Postoje različite teorije koje objašnjavaju kriminal i kriminalno ponašanje a pojedine od njih pružaju uvid u organizovani kriminal. Međutim, istraživanja su pokazala da su od presudnog značaja prilike i okolnosti koje postaju dostupne za ispoljavanje organizovanog kriminala.¹² To znači da u slučaju izvršilaca krivičnih dela iz domena organizovanog kriminala poseban značaj ima situacioni faktor koji se tiče ostvarivanja profita, ali se ne isključuje u potpunosti i značaj crte ličnosti izvršioca.

Efikasno suzbijanje organizovanog kriminala podrazumeva poznavanje uslova koji doprinose njegovom nastajanju i razvoju. Zato je vrlo bitno definisati najvažnije kriminogene faktore koji uzrokuju nastajanje i razvoj organizovane kriminalne delatnosti na određenom prostoru. Osnovni faktori koji mogu uticati na razvoj i širenje organizovanog kriminala na prostoru određene države su: ekonomski okvir, vlada

¹⁰ Milan Milutinović, *Kriminalna politika*, Savremena administracija, Beograd, 1984, str. 322.

¹¹ Đorđe Ignjatović, *Metodologija istraživanja kriminaliteta*, Pravni fakultet, Beograd, 2009, str. 49.

¹² Videti: Slaviša Vuković i Goran Bošković, „Osnovni pristupi i mogućnosti prevencije savremenog organizovanog kriminala”, *Kultura polisa – posebno izdanje*, Beograd, 2012, str. 49–74.

(izvršna vlast), sprovođenje zakona, društvene i tehnološke promene i pojedinačni faktori koji uvažavaju specifičnost određene države ili regiona.¹³ Svaki od navedenih faktora ima uticaj u prirodi i obimu organizovanog kriminala na određenom prostoru.

Tehnološke i socijalne promene predstavljaju mogućnost „promovisanja“, ali i ograničenja ispoljavanja organizovanog kriminala. Savremena tehnologija je produžila domet delovanja kriminalaca, pa omogućava krađu imovine preko nacionalnih granica. Tako su, na primer, identifikovane grupe unutar Rusije i Ukrajine bile veliki proizvođači piratskih CD softvera i muzike. Takođe, više od milion brojeva kreditnih kartica je ukradeno od strane organizovanih grupa hakera u Rusiji i Ukrajini. Na sličan način, rast interneta je produžio domet seks industrije u plasiranju pornografije i regrutaciji žena i dece radi prostitucije¹⁴.

Tabela 1: Ispoljavanja pojedinih oblika tradicionalnog i savremenog organizovanog kriminala¹⁵

Tradicionalni model	Savremeni model
Lokalno kockanje, trgovina heroinom i kokainom	Kockanje preko Interneta, sintetičke droge (npr. ekstazi)
Ulična prostitucija	Prostitucija i trgovina ljudima organizovana preko Interneta
Reketiranje i zelenaštvo	Iznuđivanje od krupnih biznismena, korupcija i kidnapovanje visokih funkcionera kompanija
Skladištenje ukradene robe	Krađa intelektualne svojine softvera

S razvojem informacionih tehnologija, mnogi vidovi kriminala su unapređeni jer se najnovije informacione i telekomunikacione tehnologije sve više koriste kako u izvršenju krivičnih dela (Tabela br. 1), tako i u uspostavljanju veze i međusobnoj komunikaciji između članova kriminalnih grupa. Imajući u vidu nagli razvoj

¹³ Jay Albanese, “The Prediction and Control of Organized Crime: A Risk Assessment Instrument for Targeting Law Enforcement Efforts”, op. cit., p. 15.

¹⁴ Ibid., p. 17.

¹⁵ Jay Albanese, “North American Organised Crime”, op. cit., p. 10.

tehnoloških i informacionih sistema, kao i razvoj saobraćaja, nesumnjiva je opasnost od širenja različitih oblika ugrožavanja bezbednosti, a pre svega organizovanog kriminala, s obzirom na veliku finansijsku moć i organizacionu strukturu kojom raspolažu pojedine kriminalne organizacije.

Navedene tendencije posebno su izražene u oblasti privredno-finansijskog poslovanja, jer se kriminalne organizacije u toj oblasti najbrže prilagođavaju savremenom ekonomskom okruženju i delovanju u međunarodnim okvirima. Delovanje u međunarodnim okvirima pruža pogodnosti pristupa svetskim finansijskim tokovima, različitim kriminalnim tržištima, *off shore* finansijskim centrima i stvara mogućnosti za procenu rizika od krivičnog gonjenja za specifične kriminalne aktivnosti. Organizovani i transnacionalni organizovani kriminal u savremenom okruženju postali su biznis koji se brzo razvija i čiji dometi i kobne posledice predstavljaju globalnu pretnju protiv koje su neophodne sveobuhvatne i opšte mere u cilju suprotstavljanja tom zlu savremenog doba.¹⁶ Razvoj elektronskog bezgotovinskog platnog prometa uzrokovao je pojavu novih oblika visoko-tehnološkog kriminala. Pre svega, reč je o elektronskim platnim karticama kojima se vrši plaćanje roba i usluga kao ekvivalent plaćanja u gotovom novcu. Samim tim, platne kartice su postale predmet falsifikovanja. U pitanju je jedan od najrasprostranjenijih oblika njihove zloupotrebe, koji je u ekspanziji, i moguće je da će poprimiti i oblik organizovanog visokotehnološkog kriminala. Inače, visokotehnološki kriminal je sve prisutniji, stalno dobija nove forme, prelazi nacionalne okvire i samim tim sve više poprima oblike transnacionalnog organizovanog kriminala. Očekuje se da će se elektronska komunikacija koristiti i u narednom periodu kako bi se ugovorila kupoprodaja narkotika, oružja, trgovina ljudima, i slično. Realna je opasnost da će internet sve češće biti korišćen za zloupotrebu dece i maloletnih lica u pornografske svrhe. Zbog svega navedenog, prilikom razmatranja uticaja tehnoloških i socijalnih promena potrebno je analizirati da li savremene tehnologije mogu imati širu primenu i u nelegalnim aktivnostima i da li je za njihovo korišćenje u navedene svrhe neophodno poznavanje određenih veština.

Turbulentne društvene okolnosti, poput ratova ili velikih socijalnih nemira, pogoduju razvijanju i organizovanog kriminala. To se može jednostavno uočiti i u bliskoj prošlosti Republike Srbije i pojedinih država u njenom okruženju, gde su ratovi, a naročito ekonomske sankcije pospešili nastanak, razvoj i učvršćivanja pozicija organizovanog kriminala. Pored toga, navedene društvene okolnosti

¹⁶ Louise Shelly, "Transnational Organized Crime: An Imminent Threat to the Nation-State", *Columbia Journal of International Affairs*, No. 2, 1995, <http://n.ereserve.fiu.edu/010034785-1.pdf>, 04/07/2016, pp. 7–11.

ukazuju i na sposobnost kriminala da se prilagođava konkretnoj ekonomskoj situaciji, da kroz tokove „sive ekonomije” uspešno probija ekonomske blokade i tržište snabdeva robom koje nema u legalnoj prodaji. Takve situacije uvek predstavljaju i latentnu opasnost za uspostavljanje određenih veza između kriminalnih organizacija i pojedinih državnih organa.¹⁷ Navedenu sliku stanja upotpunjava i prelazak države iz stanja dogovorne na tržišnu ekonomiju, transformacija društvene svojine i državnog kapitala i započeta transformacija krajem prošlog veka. To je predstavljalo pogodno tle za korupciju i organizovani kriminalitet, kao odraz težnje pojedinih nosilaca kriminalne delatnosti da u daljem vršenju kriminaliteta osiguraju sebi zaštitu od krivičnog gonjenja.

Ekonomski činilac je vrlo značajan jer je uključen i u određenje pojma organizovani kriminal. U kriminalni opus organizacije spadaju sve one nezakonite delatnosti koje se mogu okarakterisati kao visokoprofitabilne. Tako je za organizovani kriminal od izuzetne važnosti odnos ponude i potražnje na crnom tržištu u kome organizovane kriminalne grupe imaju ulogu snabdevača potrošača deficitarnim robama i uslugama. Pored toga situacije kada postoje zabrane dostupnosti pojedinih roba ili usluga a za koje ima potražnje od značajnog broja građana, predstavljaju pogodan faktor za učešće kriminalnih grupa u snabdevanju tim robama ili uslugama. S druge strane, za organizovane kriminalne grupe značajna je i procena administrativnih propisa koja treba da im omogući pravovremeno otkrivanje potencijalnih pogodnosti za pravovremeni upliv i delovanje.

Uticao ekonomskog faktora na ispoljavanje organizovanog kriminala vezan je pre svega za ekonomsko stanje u državi, loš životni standard, visoku potražnju za određenim proizvodima, i drugo. Tako su, na primer loši ekonomski uslovi u Istočnoj Evropi i Aziji predstavljali impuls međunarodnoj trgovini ženama i decom u Zapadnoj Evropi, ali i povećanju eksploatacije od strane organizovanih kriminalnih grupa.¹⁸ Nagli pad životnog standarda, raširena nezaposlenost i porast stope inflacije su, između ostalog, razlog što se sve veći broj ljudi odlučuje da svoje mesto potraži na crnom tržištu koje nudi veću zaradu ali bez mogućnosti da se na njemu ostane ukoliko nema spremnosti da se pribegne zločinu. Organizovani kriminal, između ostalog, počiva i na „skrivenoj ekonomiji” („ekonomiji u senci” ili „sivoj ekonomiji”) koja ima svoja dva aspekta. Prvi je sivo tržište na kome se nude proizvodi kojih nema (ili ne u dovoljnim količinama), a drugi je crno tržište koje nudi dobra i usluge koji su zabranjeni. S druge strane, smanjenju sive

¹⁷ Mićo Bošković, *Organizovani kriminalitet – prvi deo*, Policijska akademija, Beograd, 1998, str. 18.

¹⁸ Jay Albanese, “The Prediction and Control of Organized Crime: A Risk Assessment Instrument for Targeting Law Enforcement Efforts”, op. cit., p. 13.

ekonomije mogu doprineti adekvatne ekonomske i pravne mere u cilju otklanjanja njenih uzroka, kao i pojačana primena adekvatnih preventivnih i represivnih mera. Organizovan i sinhronizovan pristup u primeni adekvatnih mera može uticati na usmeravanje „sive ekonomije” u legalne tokove privrede. Pored toga, „siva ekonomija” utiče na postojanje i nastajanje novih oblika privrednog kriminaliteta. Na ilegalnom tržištu zabranjenih roba i usluga koje kontroliše organizovani kriminal posebno mesto zauzimaju psihoaktivne supstance. Povezanost opojnih droga i organizovanog kriminala je velika i proizlazi kako iz prirode same narkomanije, tako i iz preciznog inkriminisanja svih onih delatnosti koje se preduzimaju s ciljem da se na nezakonit način proizvedu i stave u promet ove supstance, odnosno da se drugim licima omogući njihova zloupotreba. Nezakonito stečena sredstva delovanjem organizovanog kriminala predstavljaju ilegalan novac koji prolazi kroz razne transakcije „pranja”, da bi se kasnije pojavio kao zakonit novac koji se koristi u legalnim tokovima privrednog ili vanprivrednog poslovanja. Bez daljeg elaboriranja ekonomskog faktora, možemo definisati pojedinačne faktore koji imaju uticaj na mogućnost ispoljavanja organizovanog kriminala. To su:

- životni standard (nizak životni standard podstiče učešće u nezakonitim aktivnostima);
- velika potražnja za proizvodima ili uslugama (posebno potražnja za narkoticima, zaštiti poslovanja, prostituciji i slično);
- pristupačnost snabdevanja proizvodima ili uslugama (dostupnost); i
- konkurentnost tržišta („niske barijere” i povoljnost za ulazak kriminalnih grupa).¹⁹

Aktivnosti vlade (izvršne vlasti) mogu sprečiti ali i doprineti delovanju organizovanog kriminala. U tom smislu, faktori koji doprinose delovanju organizovanog kriminala uključuju slabu centralnu ili lokalnu vlast koja ima poteškoća oko sprovođenja zakona i ugovora, korupciju među političkim liderima, ili zakone koji stvaraju ili proširuju kriminalna tržišta (npr. zakoni o zabrani novih lekova, novi duvanski porezi ili ograničenja, promene u načinu na koji se prikupljaju porezi na određene proizvode, privatizacija preduzeća u bivšim socijalističkim zemljama bez zakona koji regulišu način sprovođenja privatizacije). Tako su na Haitiju, uspostavljene veze između političkih lidera, zaštićenih trgovaca drogom, i snaga policije. U Ruskoj Federaciji su nedostatak transparentnosti, opšta korupcija vlasti i neadekvatni zakoni koji regulišu privredno poslovanje tokom devedesetih godina prošlog veka za rezultat imali vladu koja nije imala političku volju i pravne instrumente neophodne da spreče organizovani kriminal. Na primer, ruska nafta je krađena od strane kriminalaca ili korumpiranih rukovodilaca, a zatim se ta ista nafta prodavala u Roterdamu. Sredstva

¹⁹ Ibid., p. 14.

od prodaje su se najpre nalazila u samim kompanijama, a zatim su deponovana u britanske banke. Ovaj zločinački poduhvat bio je omogućen od strane države usled nedovoljne zakonske regulative koja reguliše privatizaciju poslovanja i sprečavanje pranja novca (ili njenog nepostojanja), postojeće klime korupcije u poslovnom sektoru, i postojanja banaka koje su ili bile pod kontrolom organizovanog kriminala ili zbog svojih interesa nisu posvećivale posebnu pažnju profilu klijenata.²⁰

Država ima najbitniju ulogu u suprotstavljanju svim oblicima organizovanog kriminala, a preko odgovarajućih mera može direktno uticati na primenu načela zakonitosti kao i jednakog tretmana svih učinilaca krivičnih dela, bez obzira na njihov status, položaj u društvu i moć. Na taj način se omogućava veći stepen efikasnosti u suzbijanju aktuelnih oblika organizovanog kriminala. Nedovoljan uticaj države putem zakonskih mehanizama na ilegalno tržište i organizovani kriminal, omogućava ostvarivanje dobiti od ilegalnog tržišta, a istovremeno organizovani kriminal se raznim vrstama pretnji i korupcije infiltrira u društvo i indirektno deluje na državne strukture. Pored toga, primeri iz prošlosti pokazuju da je nedovoljna izgrađenost demokratske kontrole izvršne vlasti uzrok povezivanja njenih pojedinih delova sa kriminalom, što olakšava rad kriminalcima ali se nepovoljno odražava na rad državnih institucija u sprečavanju delovanja organizovanog kriminala.

Krajem XX veka, u periodu ekspanzije organizovanog kriminala na prostoru bivše SFRJ, stanje zakonodavstva je bilo neadekvatno da odgovori izazovu organizovanog kriminala što je, u najmanju ruku, doprinelo njegovoj ekspanziji. S jedne strane, zakoni koji su regulisali mehanizme privrednog poslovanja bili su nemoćni da spreče infiltraciju ilegalnog u legalno poslovanje, državne institucije nisu bile sposobne da se izbore sa opasnošću organizovanog kriminala. Pored toga, krivičnopravni i krivičnoprocesni zakoni nisu obuhvatili ovaj kriminalni fenomen, a bio je evidentan i nedostatak posebnih istražnih tehnika, posebnih procesnih subjekata i ovlašćenja, kao i specijalizovanih organa za borbu protiv organizovanog kriminala. U takvoj situaciji teško je bilo moguće postići odgovarajuće rezultate na tom planu.

Aktivnost vlade u svetlu mogućnosti ispoljavanja organizovanog kriminala možemo posmatrati kroz:

- efikasnost državnih organa, sudova i lokalne samouprave u sprovođenju zakona;
- nivo korupcije među liderima i obim u kome pojedine institucije zloupotrebljavaju svoja ovlašćenja;
- promene u zakonodavstvu koje se odnose na nedozvoljenu trgovinu (narkoticima) i promene poreskih dažbina.

²⁰ Ibid., p. 19.

Poseban faktor koji utiče na ispoljavanje organizovanog kriminala je sprovođenje zakona. Ovaj faktor uključuje stepen do kojeg su pripadnici policije dobro obučeni i adekvatno plaćeni, nivo korupcije u policiji i stepen mešanja vlade u policijske operacije. Međutim, u proteklom periodu je došlo do niza ubistava nosilaca reformi u krivičnom pravosuđu zemalja poput Italije i Rusije, kako bi se zaštitili postojeći kriminalni aranžmani. Ova ubistva dešavaju se kada kriminalne grupe veruju da je hapšenje od strane policijskih agencija izvesno, za razliku od viših vladinih struktura koje su korumpirane. Fundamentalni značaj sposobnosti za sprovođenje zakona pokazuje da treba raditi na profesionalan način, bez nepotrebnog političkog uplitanja.²¹ Za uspešno funkcionisanje pravne države od presudnog je značaja da se obezbedi efikasno sprovođenje zakona, a naročito od strane subjekata zaduženih za suprotstavljanje organizovanom kriminalu. Policija, tužilaštvo i sudovi imaju najvažniju ulogu ali i veliku odgovornost u borbi protiv organizovanog kriminala, koju teško mogu da opravdaju ukoliko njihov rad nije zasnovan na doslednom sprovođenju zakona. Zato je veoma važno da delatnost najvažnijih subjekata bude u zakonskim okvirima i da se odvija na sprečavanju različitih oblika devijantnosti. S druge strane, očekivanja demokratskog društva i dosledno poštovanje načela pravne države podrazumeva transparentnost državnih organa, legalnost i usmerenost ka interesima društva u celini uz poštovanje proklamovanih ljudskih prava. U sprečavanju ispoljavanja organizovanog kriminala svoju ulogu ima i pravosuđe koje mora biti uređeno i osposobljeno da ostvaruje jednaku primenu pravde i to u skladu sa dinamikom društvenih promena koje u sebi sadrže i pojačano delovanje različitih kriminalnih grupa. Država u kojoj funkcioniše zakonom ustanovljen nezavisan i nepristrasan sud predstavlja jedan od osnovnih uslova ekonomskog i svakog drugog razvoja. Međutim, pojava neblagovremenih rešavanja sudskih predmeta dovodi do pojave korupcije, odnosno zloupotrebe zakonskih i javnih ovlašćenja u cilju sticanja protivpravne imovinske koristi. U delu u kome se oslanja na organizovani kriminal korupcija predstavlja poseban bezbednosni izazov. Ne samo što ugrožava temeljne vrednosti društva i usporava integracione i procese tranzicije, ona dovodi i do opadanja poverenja u institucije države, otežavanja sprovođenja suštinskih reformi, usporavanja ekonomskog razvoja i priliva stranih investicija. Stanje kriminaliteta, a naročito organizovanog kriminala, odvraća strane investitore sa ugroženog tržišta jer u takvim uslovima ne mogu na zakonit način steći profit, kao i zbog mogućnosti iznuđivanja i potkupljivanja.

Za objektivnu analizu navedenog faktora potrebno je posebno sagledati:

- nivo obučenosti i osposobljenosti policije u suprotstavljanju organizovanom kriminalu (primena posebnih istražnih metoda u suzbijanju organizovanog kriminala);

²¹ Ibid., p. 18.

- uslovi rada policije (podsticanje lojalnosti profesiji, nivo plata, priroda radnih zadataka i slično);
- nivo korupcije u policiji (u kojoj meri sprovodi zakon bez mita i iznuđivanja); i
- nivo uticaja politike na rad policije i da li eventualno državni organi ometaju rad policije u sprovođenju istraga.

Praksa pokazuje i neophodnost nužne upotrebe posebnih, prikrivenih istražnih mera (tajno posmatranje, elektronski nadzor, prikriveni islednik, svedok saradnik...) koje se preduzimaju pre početka krivičnog postupka s ciljem da se, na jedan “fleksibilniji način”, otkriju struktura, oblik, obim i metode delovanja organizovanih kriminalnih grupa. Prilikom sprovođenja ovih mera neophodno je voditi računa da se njima, u određenom smislu, mogu povrediti građanska i ljudska prava pojedinaca koja su zajamčena nizom dokumenata univerzalnog karaktera, kao nacionalnim zakonodavstvom, ali je evidentno i da su takva odstupanja u nekim slučajevima neophodna, odnosno da su ona jedno od najefikasnijih sredstava u suprotstavljanju transnacionalnom organizovanom kriminalitetu.

U državama nastalim na prostoru prethodne SFRJ, u manjoj ili većoj meri, bila je ugrožena vladavina prava a ključne državne institucije nisu imale dovoljan ugled ili autoritet. Svi ti faktori stvorili su ambijent za urušavanje zakonitosti i institucija pravne države, za gubljenje opštih društvenih vrednosti i, samim tim, za ekspanziju svih vidova kriminala i korupcije, pa tako i modalitete organizovanog kriminala, među kojima su najizraženiji: nedozvoljena trgovina opojnim drogama, organizovani šverc cigareta, naftinih derivata i druge akcizne robe, krađe i preprodaje vozila, ilegalne migracije (uključujući trgovinu ljudima), ilegalni promet i pranje novca, i drugo.

Pored navedenih opštih faktora na mogućnost ispoljavanja organizovanog kriminala svoj uticaj imaju i posebni činioci koji se odnose na specifičnost određenog podneblja. U posebne činioce možemo svrstati, geografski položaj, istoriju i kulturu na posmatranom prostoru.

Geografski položaj predstavlja važan činilac koji implicira i različite oblike ugrožavanja sa kojima se država suočava. Sa aspekta organizovanog kriminala geografski položaj utiče na mogućnost ispoljavanja organizovanog kriminala od tranzitnog područja do krajnje destinacije za određene proizvode ili usluge kriminalnih grupa. Država ne može promeniti svoj geografski položaj, ali je u mogućnosti praćenja trendova organizovanog kriminala u okruženju u cilju predviđanja sa aspekta ugrožavanja nacionalne bezbednosti.

Kao spona između Azije i Evrope, prostor Republike Srbije je pogodan za razvijanje krijumčarskih lanaca, pa se ujedno može govoriti o tipičnom profitnom području za delovanje ekspanzivnog organizovanog kriminala. Geografski položaj doprinosi i ubrzanom razvijanju transnacionalnih oblika i veza između kriminalnih organizacija sa

prostora različitih država.²² Geografski položaj naše zemlje, koja se nalazi na tranzitnom putu između bliskoistočnih zemalja i zapadnoevropskih država, predstavlja poseban faktor rizika koji nas suočava sa prisustvom kako domaćih, tako i transnacionalnih kriminalnih grupa. U okviru ovoga, posebnu pažnju treba obratiti na jednu od najorganizovanijih, najjačih i najvećih grupa koja drži visoko mesto u svetskoj hijerarhiji krijumčarskih lanaca opojne droge. Radi se o albanskoj mafiji koju čine isključivo Albanci sa teritorije Srbije – područje Kosova i Metohije i opštine Bujanovac i Preševo, kao i iz Albanije. Razvoj albanske mafije na ovim prostorima uslovlila je činjenica da kroz našu zemlju prolazi jedna od najznačajnijih krijumčarskih trasa heroina prema zapadnoevropskim zemljama, a poznatija je kao „Balkanski put heroina”. Pored navedenog, prostor Srbije je važan deo evropske mreže ilegalnih migracija. Balkanska ruta ima dva kraka: centralnu balkansku rutu koja vodi iz kavkaskih država, Azije i jugoistočne Evrope preko Centralnobalkanskih država i Mađarske do država Evropske unije, i južnu balkansku rutu koja se proteže iz kavkaskih država, Azije i jugoistočne Evrope preko Moldavije, Rumunije, Srbije i Crne Gore, ili preko Bugarske, Makedonije i Albanije, odnosno Italije i Grčke u zemlje Evropske unije.²³

Istorijski faktor, pored doprinosa potpunijem razumevanju nastanka i delovanja organizovanog kriminala na određenom prostoru, ima uticaj na mogućnost ispoljavanja delovanja ovog fenomena. Prilikom analize istorijskih faktora neophodno je uzeti u obzir da li su na određenom prostoru u prošlosti postojale kriminalne grupe. Ukoliko su na određenom prostoru postojale kriminalne grupe, verovatnoća ispoljavanja organizovanog kriminala biće povećana u narednom periodu. Duga istorija krijumčarenja, utaje poreza i slično povećava mogućnost ispoljavanja organizovanog kriminala, što ujedno zahteva posebne napore na njihovom sprečavanju. Pored toga, pojedini događaji iz bliske istorije, kao što su ratovi ili etnička nasilja i sukobi koji imaju za posledicu duboke podele u državi ili regionu, utiču na mogućnost ispoljavanja organizovanog kriminala. Istorijski činoci su od ključnog značaja prilikom planiranja novih zakona ili propisa u suprotstavljanju organizovanom kriminalu.²⁴

Kulturni faktor može imati veliki uticaj na mogućnost ispoljavanja i delovanja organizovanog kriminala na određenom prostoru. Kao i istorijski i kulturni faktor se vrlo sporo menja što zahteva strateški pristup u promovisanju novih društvenih

²² Milan Škulić, *Organizovani kriminalitet: pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*, Službeni glasnik, Beograd, 2014, str. 129.

²³ Saša Mijalković i Mladen Bajagić, *Organizovani kriminal i terorizam, fenomenološki i bezbednosni aspekt*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2012, str. 107.

²⁴ Jay Albanese, “The Prediction and Control of Organized Crime: A Risk Assessment Instrument for Targeting Law Enforcement Efforts”, op. cit., p. 18.

vrednosti na određenom prostoru. U kulturni faktor od značaja za ispoljavanje organizovanog kriminala između ostalog spadaju i društvena tolerancija na korupciju i upotrebe narkotika, položaj i status pojedinih kategorija lica (žene, deca) i drugo. Postojanje navedenih faktora na određenom prostoru povećavaju mogućnost ispoljavanja obima trgovine drogom, prostitucije i trgovine ljudima. Navedeni faktor ima naročit značaj u preventivnom pristupu suprotstavljanja organizovanom kriminalu. Zato se mora uzeti u obzir prilikom planiranja preventivnih mera. Najočitiiji uticaj ovog faktora možemo sagledati na primeru Albanije. Albanci pretežno žive u fisu (bratstvu) koje je ujedno i „ekonomska i vojna jedinica”, a na čelu svake kuće postoji gospodar koji je ujedno „komandant”. Tradicionalna zatvorenost albanske porodice i njeno strogo hijerarhijsko patrijarhalno ustrojstvo doprineo je u određenoj meri ekspanziji albanske mafije i na širim prostorima.²⁵

ZAKLJUČAK

Ne postoji država u svetu u kojoj ne egzistiraju pojedini oblici organizovanog kriminala, pri čemu i najbogatije države sa razvijenom pravosudnom i policijskom organizacijom, karakteriše postojanje kriminalnih organizacija. Međutim, suštinski problem je nedovoljna zastupljenost prevencije u suprotstavljanju organizovanom kriminalu, jer se mnogo veći prostor daje represivnim merama. Na taj način se težište usmerava na posledice bez prethodnih razmatranja uzroka koji su doveli do ispoljavanja organizovanog kriminala, što je pogrešan pristup jer se otklanjaju samo posledice. S druge strane, preventivni pristup ima mnogo veći značaj jer se pravovremenim delovanjem sprečava ispoljavanje štetnih posledica i stvara mogućnost za izbor adekvatnog represivnog pristupa. Međutim, da bi preventivna delatnost bila uspešna potrebno je odrediti faktore koji utiču na ispoljavanje organizovanog kriminala na određenom prostoru. Faktori određeni na objektivan i sistematičan način imaju izuzetnu primenu. Svoju upotrebu nalaze od procenjivanja mogućnosti ispoljavanja organizovanog kriminala do činilaca koji utiču na razvoj sposobnosti subjekata da se efikasno suprotstave ovom fenomenu u periodu koji predstoji. Međutim, po pitanju faktora mogućnosti ispoljavanja organizovanog kriminala treba imati na umu njihovu vremensku promenljivost, jer neki od faktora koji su imali presudan značaj za nastanak delovanja organizovanog kriminala mogu biti manje izraženi, odnosno pojavu novih. U svakom slučaju, ne treba očekivati da će prestankom određenih faktora nestati u potpunosti i određeni oblici delovanja organizovanog kriminala. Ujedno, to je uzrok a dinamika i prilagodljivost

²⁵ Milan Škulić, *Organizovani kriminalitet: pojam, pojavi oblici, krivična dela i krivični postupak*, op. cit., str. 150–152.

organizovanog kriminala društvenim promenama predstavlja posledicu koja zahteva stalno praćenje i inoviranje postojećih faktora, u cilju objektivnije spoznaje njihovog uticaja na ispoljavanje i delovanje organizovanog kriminala.

Ponuđeni i sistematizovani činioци u ovom radu, predstavljaju pouzdanu osnovu za njihovu dalju nadgradnju i identifikovanje budućih uslova koji mogu doprineti ispoljavanju ovog fenomena. S tim u vezi, lista posebnih činilaca nije iscrpljena jer je potrebno uzeti u obzir specifičnosti određenog područja na koji se odnose. Oni dodatno doprinose mogućnosti ispoljavanja organizovanog kriminala, odnosno povećavaju verovatnoću prisustva organizovanog kriminala na prostoru države ili regiona. Predstavljeni činioци se mogu pored kvalitativnog iskazati i kroz kvantitativna obeležja u cilju njihovog upoređivanja, a u cilju objektivnijeg sagledavanja predmetnog problema. Na kraju, ne treba zaboraviti da suprotstavljanje organizovanom kriminalu predstavlja kompleksan, dugotrajan i neizvestan zadatak koji zahteva operativno iskustvo, specijalizaciju i ekspertska znanja u primeni savremenih mera i sredstava. Razumljivo je očekivanje da nadležne policijske službe, organi pravosuđa, kao i drugi nadležni organi i ustanove za sprovođenje zakona ispolje najveću aktivnost u ovom pravcu delovanja.

BIBLIOGRAFIJA

- Abadinsky, Howard, *Organized crime*, 3rd edition, Nelson-Hall, Chicago, 1990.
- Albanese, Jay, "North American Organised Crime", *Global Crime*, Vol. 6, No. 1, February 2004, pp. 8–18.
- Albanese, Jay, "The Causes of Organized Crime: Do Criminals Organize Around Opportunities for Crime or Do Criminal Opportunities Create New Offenders?", *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Thousand Oaks, 2000, p..
- Albanese, Jay, *Organized Crime in Our Times*, Anderson Publishing Co, Cincinnati, 2004.
- Bošković, Mićo, *Organizovani kriminalitet – prvi deo*, Policijska akademija, Beograd, 1998.
- "Council of the European Union Act 6204/2/97", <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0232&from=EN>, 26/06/2016.
- Ignjatović, Đorđe, *Metodologija istraživanja kriminaliteta*, Pravni fakultet, Beograd, 2009.
- „Krivični zakonik Republike Srbije”, *Službeni list RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispravke 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.
- Krivokapić, Vladimir, *Prevenција kriminaliteta*, Policijska akademija, Beograd, 2002.

- Marinković, Darko, *Suzbijanje organizovanog kriminala: specijalne istražne metode*, Prometej, Novi Sad, 2010.
- Mijalković, Saša i Bajagić, Mladen, *Organizovani kriminal i terorizam, fenomenološki i bezbednosni aspekt*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2012.
- Milutinović, Milan, *Kriminalna politika*, Savremena administracija, Beograd, 1984.
- Shelly, Louise, “Transnational Organized Crime: An Imminent Threat to the Nation-State”, *Columbia Journal of International Affairs*, No. 2, 1995, <http://n.ereserve.fiu.edu/010034785-1.pdf>, 04/07/2016, pp. 7–11.
- Škulić, Milan, *Organizovani kriminalitet: pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*, Službeni glasnik, Beograd, 2014.
- Vuković, Slaviša i Bošković, Goran, „Osnovni pristupi i mogućnosti prevencije savremenog organizovanog kriminala”, *Kultura polisa – posebno izdanje*, Beograd, 2012, str. 49–74.

Branislav MILOSAVLJEVIĆ

ORGANISED CRIME: THE PERSPECTIVE OF PREVENTION POLICY

ABSTRACT

Organized crime as a negative social phenomenon is certainly a problem of the state and its services. To effectively counter organized crime a basic prerequisite is knowledge of conditions or circumstances that contribute to its existence and operation. It is, therefore, very important to determine the most criminogenic factors that promote organized criminal activity in certain areas of the country. In this paper, in addition to general considerations on the concept of prevention, a special attention is given to factors that may adversely affect the expression of organized crime. These factors are presenting a solid basis for further operationalization in order to determine the possibility of manifestation of organized crime. Determination of their role is of particular importance because they have a wide use, primarily in preventive countering organized crime. However, the dynamism and flexibility of organized crime social changes require constant monitoring and updating of existing factors for an objective knowledge of the impact on the expression and activity of organized crime.

Key words: organized crime, prevention, factors (predictors), law enforcement executives.